

TALLINNA INGLISE KOLLEDŽ

GEORG KUUSIK

10. KLASS

EUROOPA PEALINNADE NIMEDE MUUTUMINE EESTI KEELES 19. SAJANDI KESKPAIGAST TÄNAPÄEVANI

JUHENDAJA KATRE PELISAAR

SISSEJUHATUS

See uurimus käsitleb väliskohanimedega kirjapildi muutumist Euroopa pealinnade nimede näitel. Väliskohanimedeks nimetatakse kõiki Eestist väljaspool asuvaid kohanimi. Töö autor valis selle teema, sest soovis teada saada, kuidas Euroopa pealinnade nimed varem eesti keeles on kirjutatud ning millest on erinevused tänapäevase kirjapildiga tekkinud.

Uurimuse eesmärk on:

- vaadelda Euroopa pealinnade nimede muutumist eesti keeles alates 19. sajandist;
- analüüsida erinevaid nimekujusid ning leida, kuidas need eesti keelde jõudnud on;
- leida põhjuseid, miks konkreetset nime just nii kirjutati.

Hüpoteeside loomisel on lähtutud sellest, et eesti keelt on ajalooliselt mõjutanud teised keeled. Hüpoteesid on:

- kõige suurem hulk Euroopa pealinnade ajaloolistest nimedest on eesti keelde jõudnud vene või saksa keele vahendusel;
- veidi vähem on nimed, mis on eesti keelde jõudnud lähtekeele kaudu;
- kõige vähem on nimed, mille ajalooline kirjapilt erineb tänapäevasest muudel põhjustel.

Uurimuses kasutati 44 Euroopa pealinna nime. Osa nimed (Vaduz, Astana, Podgorica, Skopje, Priština ja Jerevan) jäeti kõrvale, kuna nende ajalooliste vormide kohta ei leidunud valitud allikates andmeid. 19. sajandil levinud nimevariantide uurimiseks kasutatud allikad

olid C. R. Jakobsoni „Veikene Geograafia“ ja „Maa Kaardi-Ramat kus sees 16 Maa Kaarti“. 20. sajandist olid „Europa kaart“, „Väike õigekeelsussõnaraamat“ ja „Õigekeelsuse sõnaraamat“. Viimane allikas on aastast 1960, hilisemaid allikaid ei kasutatud, sest pärast 1950. aastate muganduslainest tingitud nimekujude reeglipäraseks muutmist ei ole Euroopa pealinnade nimede kirjutust eesti keeles suurel määral muudetud. Allikate valikul on lähtunud usaldusväärsest, võimalikult suurest nimede hulgast ning kättesaadavusest. Seetõttu on kasutatud erinevaid kaarte ning võimaluse korral ka õigekeelsussõnaraamatuid.

Uurimuses on analüüsitud peaaegu kõigi Euroopa pealinna nimede kirja- ja pildimuutumist, seega toob töö välja, millised keeled on aegade jooksul eesti keele kohanimikirjutust kõige enam mõjutanud, ning aitab mõista, millest eesti keeles erinevate kohanimede kirjutamisel lähtutakse.

Töö koosneb teoreetilisest ja praktilisest osast. Teoreetilises osas antakse põhiliselt Peeter Pälli artiklitele tuginedes ülevaade väliskohanimede süstematiseerimisest, eksonüümi ja endonüümi mõistest ning eksonüümidega seotud probleemidest, samuti väliskohanimede kasutamise ajaloost eesti keeles. Praktilises osas süstematiseeritakse Euroopa pealinnad vastavalt sellele, millise faktori mõju on ajalooliselt olnud konkreetse linna nime kirjutamisel eesti keeles suurim. Järelduste peatükis kirjeldatakse, mis tüüpi väliskohanimesid on ja oli Eestis Euroopa pealinnade näitel kõige rohkem. Täna õpetaja Katre Pelisaart töö juhendamise eest.

1. TEOREETILINE OSA

1.1. VÄLISKOHANIMEDE SÜSTEMATISEERIMINE

Eestis kasutatavad välismaa nimed saab jagada kahte suure rühma: reeglipäraseks ja tavapäraseks nimedeks. Reeglipäraseks nimetatakse neid, mida kirjutatakse nii, nagu nad lähtekeeles esinevad. Kui lähtekeel kasutab ladina kirja, siis võetakse nimed üle neid muutmata. Arvestatakse lähtekeeles kasutatavate kõikide diakriitiliste märkide (akuut – *á*, graavis – *à*, tsirkumfleks – *â*, kaar – *ã*, haak – *ä*, treema ehk täpid – *ä*, sedii – *ç* jne), ligatuuride ehk liittähtede (*œ*, *ø*, saksa *ß*) ja muude täheteisenditega. (Päll, 1999)

Paljudes laiatarbetekstides ei kasutata diakriitikuid. Siiski on selline, tihti tehnilistest põhjustest tingitud moonutus parem, kui märgi asendamine erinevate tähtedega, sest tekkinud tähekombinatsioonid võivad algkeeles tähendada midagi muud. Näiteks ei saa asendada tšehhi või leedu nimedes kasutatavat *č*-d asendada *ch*-ga, millel on vastavates keeltes teistsugune tähendus. (Päll, 1999)

Kui nimi on alguses kirjutatud ladina kirjust erinevas kirjas, on vajalik see kirja pilti sobimiseks ladina kirja ümber kirjutada ehk latiniseerida. Mõnikord on võimalik kasutada omaladinat. See on latinisatsioon, mille on kasutusele võtnud vastavat keelt kasutav rahvas. Vastavalt ümberkirjutuse eesmärkidele kasutatakse transkriptsiooni ja transliteratsiooni. (Päll, 1999) Transkriptsioon on teaduslik kirjaviis mingi keele kõigi häälduslike nüansside ülesmärkimiseks. (Kleis jt, 1978: 624). Transkribeerides kirjutatakse lähtenimi oma keele tähestiku vahenditega ja püütakse edasi anda hääldust. Transliteratsioon on meetod, kus nimi kirjutatakse ümber täht-tähelt, kusjuures ei piirduta ühe tähestikuga, vaid kasutatakse kõiki sihtkeele kirja vahendeid. Seega on eesti keele puhul kasutuses kogu ladina tähestik. Transliteratsioon on kasulik, sest jääb alles võimalus taastada täpselt nime algkirjapilt. Näiteks vene isikunime *Горький* transkriptsioon eesti keelde on *Gorki*, mis annab küll edasi õige häälduse, kuid selle põhjal ei ole võimalik nime algkirjapilti taastada. Sama nime transliteratsiooni *Gor'kij* põhjal on nime algkuju taastamine võimalik. (Päll, 1999)

ÜRO 1967. aasta kohanimekorralduskonverentsi üheksanda resolutsiooniga lepitati kokku, et iga keele, mis ei kasuta ladina tähestikku, jaoks oleks tarvis välja töötada ühtne rahvusvaheline latinatsioon. (Päll, 1993) Kõik ümberkirjutatud nimed jäävad võõrkeelseks ja nad on analoogilised tsitaatsõnadega, kuid ei vaja kursiivi panemist ega muud esiletõstu. Selliseid nimesid eesti keele seisukohast ei normita, normitakse ainult ümberkirjutusviisi. Kui lähtekeeles muutub nimekuju, siis võetakse need muudatused üle. (Päll, 1999)

Tavapärased on need nimed, mis on kasutusel traditsioonilisel ja lähtekeelest erineval kujul. Neid võib jaotada mitmesse liiki.

- **Naabrusnimed** on kõige põlisemad eestikeelsed nimed ja käivad üldjuhul naaberalade kohta, millega eestlased on pikaajaliselt suhelnud. Välisilmelt on nad Eesti kohanimedega sarnased, näiteks Heinaste (läti *Ainaži*) ja Pihkva (*Pskov*).
- **Tõlkenimedes** on lähtenime aluseks olevad üldsõnad ära tõlgitud ja seeläbi saadud omakeelne nimi. Näiteks Kaljumäestik ja Jõulusaar (inglise *Rocky Mountains* ja *Christmas Island*).
- **Mugandnimedes** on kirja pilti lähendatud eesti kirjaviisile. Mugandada on võimalik, märkides eestipäraselt vokaalipikkust (*Berlin* > Berliin), asendades võõrtähed (*Schweiz* > Šveits) või teisiti häälduvad tähed (*Fiji* > Fidži) jne. Tavaliselt mugandatakse nimed, mis on *ia*-lõpulised, mitmusliku vormiga või *maa*-lõpuga liitsõnad.

- Lisaks kasutatakse aja jooksul kujunenud **kaudkeelseid nimesid**. Need on kohanimed, mille puhul kasutatakse selle nime vahenduskeelset vastet. Nüüdisajal üritatakse sellistest nimedest vabaneda, näiteks Itaalia linnade saksapärase variantide *Genua* ja *Padua* asemel kasutatakse itaalia nimesid Genova ja Padova. (Päll, 1999)

1967. aastal Genfis toimunud esimesel ÜRO kohanimekorralduskonverentsil otsustati, et maailma kohanimede kirjutamiseks ei ole võimalik kasutada ühtset kirjutusviisi. Rahvusvahelises tarvituses tuleb kasutada nimekujusid, mida maa ise ametlikult kasutab. Igal maal on õigus otsustada, millised on riigi territooriumil asuvate kohtade nimed ja kuidas neid kirjutada. Kui riigi ametikeel kasutab ladina kirja, siis on tema kohanimed automaatselt rahvusvahelised. 1967. aasta ÜRO kohanimekorralduskonverentsi kümnendas resolutsioonis soovitatakse rahvusvahelises suhtluses säilitada diakriitikud, isegi suurtähtede puhul. Seega on kõik ametlikud Eesti kohanimed rahvusvaheliselt aktsepteeritavad, ilma et nende kirja pilti mingilgi moel muutma peaks. (Päll, 1993)

1.2. EKSONÜÜMID JA ENDONÜÜMID

Kuigi on määratud, et rahvusvaheliselt peaks kohanimede puhul kasutama kohalikke nimevorme, on mitmes keeles välisalade kohta kasutusel siiski eksonüümid ehk traditsioonilised nimed. Näiteks eestikeelsed eksonüümid on Viin (*Wien*) ja Varssavi (*Warszawa*). Eksonüüme esineb ka teistes keeltes, näiteks Londoni prantsuskeelne eksonüüm on *Londres*. Endonüüm on vastand eksonüümile ja tähendab kohalikku ametlikku nime. Eksonüümi definitsioon on „mingis keeles kasutatav nimi objekti kohta väljaspool maa-ala, kus seda keelt tunnustatakse ametikeelena. Eksonüüm erineb endonüümist enam kui ainult diakriitiliste märkide või konversiooni poolest“. (Päll, 1993) Mitmete konverentside resolutsioonides on soovitatud vähendada eksonüümide arvu ja nende kasutust, sest suur eksonüümide hulk võib rahvusvahelises suhtluses segadust põhjustada. Kuna eksonüüme täielikult kaotada on peaaegu võimatu, siis on soovitatud koostada loetelu, kus on kirjas kõik vastava keele eksonüümid. See oleks teistele riikidele vajalik informatsiooniallikas ning seda enam ei täiendataks. (Päll, 1993)

Esimestel ÜRO kohanimekorralduskonverentsidel oldi eksonüümide vastu väga negatiivselt meelestatud. Kaheksakümnendatel jõuti arusaamisele, et kõiki eksonüüme ei saa üheselt käsitleda. Erinevates keeltes on palju väliskohanimed, mis kirjutatakse teistmoodi kui riikides, kus nad füüsiliselt asuvad. Osa neist on väga hästi juurdunud ja üldtuntud ning ei tekita tõlkimisel arusaamatusi. Samas esineb nimesid, mille erinevus endonüümidest on vaevutajutav, tihti ei osata neid eksonüümideks pidadagi. Näiteks eesti keeles esinevad

Krakov – *Kraków* ja Upsala – *Uppsala*. Selliste eksonüümide likvideerimine ei tohiks põhjustada probleeme, kuid nende allesjätmine muudaks rahvusvahelise suhtluse keerulisemaks, sest kohtadel ei oleks siis enam üht üldtunnustatud nime, vaid mitmes riigis kehtivad erinevad eksonüümid. Kindlasti on vaja vaadelda eksonüüme ka nende ajaloolisest taustast lähtuvalt. Need, mis on kujunenud koloniseerimise või okupeerimise tulemusena (saksakeelne *Reval* eestikeelse Tallinna asemel), on kindlasti palju häirivamad kui need, mis on tekkinud pikaajaliste naabrussuhete ja läbikäimise tõttu (läti keeles *Pērnava* eestikeelse Pärnu asemel). (Päll, 1993)

Eestis on üritatud lähtuvalt rahvusvahelistest otsustest eksonüümide arvukust vähendada. 1983. aastal võttis õigekeelsuskomisjon vastu otsuse, millega püüti kõrvaldada 1950.–1960-ndate aastate mugandusi, kus erinevus originaali vahel oli väike. Näiteks *Stokholm* > Stockholm ja *Madriid* > Madrid. (Päll, 1993)

1.3.VÄLISKOHANIMEDE AJALOOST

Pärast II maailmasõda kehtisid Eestis võõrnimede kirjutamise juhised, mis olid kirja pandud juba Elmar Muugi „Väikesesse õigekeelsus-sõnaraamatusse“, mis ilmus 1940. aastal. Selle järgi tuli nimesid kirjutada nende algkujul (ladina tähestiku puhul kuju üldse mitte muutes, võõrtähestike puhul tuli nimi kindlate reeglite järgi ümber kirjutada). Erandlikult, nimede algkuju tunduvalt muutes, kirjutati piiblinimesid, läti isikunimesid ja üldiselt tuntud kohanimed. (Päll, 1987)

Juba 1947. aastal algas üks esimesi väitlusi mugandatud ja reeglipärase nimekujude vahekorra üle. Elmar Elisto pooldas *z*-i asendamist *s*-ga ja ka muudes aspektides rohkem eesti ortograafiale omaste vormide tarvitamist. Talle seisis vastu Johannes Käis, kes nõudis nimekirjutuses senisest suuremat reeglite järgimist. (Päll, 1987)

1951. aasta 2. detsembril avaldas Karl Aben Edasis arvamust, et kõik võõrnimed tuleks häälduspärastada ning vajalik oleks välja töötada sobivad transkribeerimisreeglid olulisimate ladinakirjaliste keelte jaoks. Abeni meelest oli tollase süsteemi suurim puudus erinevus häälduse ja kirja pildi vahel. Selleks, et õigesti hääldada võõrnimesid, nagu *Quelle*, *Boisguillebert*, on vaja tunda Lääne-Euroopa keeli, sellist oskust ei olevat aga õige seada eesti keele oskuse kriteeriumiks. Selline ettepanek leidis üldiselt negatiivset tagasisidet. Paljud keeleteadlased tõid välja suure hulga probleeme, miks ei ole võimalik nimede kirjutamist niimoodi reformida. Kuigi hiljem hakkasid paljud Abeni ideedesse positiivsemalt suhtuma (Aben koostas isegi ühtsed eeskirjad Euroopa nimede kohta), kadus seda tüüpi suund 1960. aastaks päevakorrast. (Päll, 1987)

1960. aasta õigekeelsussõnaraamatus ilmusid Ernst Nurmi soovitusel mugandatult kõik

- iseseisvate riikide ja suuremate maa-alade nimed;
- Euroopa pealinnade nimed;
- suuremate ja tuntumate linnade nimed;
- suuremate jõgede ja muude veekogude nimed.

See tähendas, et ilmus palju uusi ja seni tundmatuid mugandeid. Näiteks *Lihtenštein* ja *Amasoonas*. Nüüdki jagunesid arvamused kaheks. Oli neid, kes arvasid, et mugandamisega peaks veel edasi minema. Samas arvati, et mugandamine on just liiga kaugemale läinud ning ei ole järjekindel. (Päll, 1987)

1967. aastal tekkis seoses ENE toimetamisega arutelu NSV Liidu rahvaste nimede kirjutamise üle. Selle algatas Ain Kaalep, kes oli juba varem soovitanud kirjutada Kesk-Aasia rahvaste kohanimesid nende algkujul. ENE peatoimetus küll nõustus, et õigem oleks kasutada otsetranslitereerimist, kuid praktikas olevat see keeruline. Otsetranslitereerimine oleks isoleerinud eesti keele nimetarvituse muust maailmast, kuna enamik riike ei kasuta Kesk-Aasia kohanimedele puhul otsetranslitereerimist, vaid vene või mõne teise suurema keele nimekuju. Lõpuks ilmus ENE, kus esikohal oli venepärane nimekuju, aga isikunimedele puhul oli lisatud veel rahvuslikke vorme. (Päll, 1987)

1976. aastal ilmunud ÕS kinnitas varem ajakirjanduse ja ENE poolt tarvitusele võetud nimekujud. Selleks ajaks oli enamik keelekorraldajaid hüljanud üldtuntuse põhimõtte ning võtnud omaks algkeelepärasuse. Seda kinnitab juhis ÕS-i kohanimevaliku ees: „Rahvuslikke nimekujusid ladina tähestikku kasutavatest keeltest ja reeglikohast transkriptsiooni võõrtähestikku kasutavatest keeltest ei tule lugeda eksimuseks eesti õigekeelsuse vastu.“ (Päll, 1987)

2. PRAKTIINE OSA

Uurimuses kasutati 44 Euroopa riigi pealinna nime:

Tabel 1. Uurimuses kasutatud pealinnad

nr	Riik	Pealinn
1.	Albaania	Tirana
2.	Andorra	Andorra la Vella
3.	Aserbaidžaan	Bakuu
4.	Austria	Viin
5.	Belgia	Brüssel
6.	Bosnia ja Hertsegoviina	Sarajevo
7.	Bulgaaria	Sofia
8.	Gruusia	Tbilisi
9.	Hispaania	Madrid
10.	Holland	Amsterdam
11.	Horvaatia	Zagreb
12.	Iirimaa	Dublin
13.	Island	Reykjavík
14.	Itaalia	Rooma
15.	Kreeka	Ateena
16.	Küpros	Nikosia
17.	Leedu	Vilnius
18.	Luksemburg	Luxembourg
19.	Läti	Riia
20.	Malta	Valletta
21.	Moldova	Chişinău
22.	Monaco	Monaco
23.	Norra	Oslo
24.	Poola	Varssavi
25.	Portugal	Lissabon
26.	Prantsusmaa	Pariis
27.	Rootsi	Stockholm
28.	Rumeenia	Bukarest
29.	Saksamaa	Berliin
30.	San Marino	San Marino
31.	Serbia	Belgrad
32.	Slovakkia	Bratislava
33.	Sloveenia	Ljubljana
34.	Soome	Helsingi
35.	Šveits	Bern
36.	Taani	Kopenhaagen
37.	Tšehhi	Praha
38.	Türgi	Ankara
39.	Ukraina	Kiiev
40.	Ungari	Budapest
41.	Valgevene	Minsk
42.	Vatikan	Vatikan
43.	Venemaa	Moskva
44.	Ühendkuningriik	London

Kuus pealinna (Vaduz, Astana, Podgorica, Skopje, Priština ja Jerevan) jäid uurimata, sest allikates puudusid nende kohta kirjed. Valitud pealinnade nimede muutumist eesti keeles uuriti viie allika põhjal, millest kaks ilmusid 19. ja kolm 20. sajandil. Allikad olid:

- „Maa kaardi-ramat kus sees 16 Maa Kaarti“ (1859),
- „Veikene Geograafia“ C. R. Jakobson (1868),
- „Europa“ kaart (1914),
- „Väike õigekeelsussõnaraamat“ Elmar Muuk (1933),
- „Õigekeelsussõnaraamat“ (1960).

Kuna 19. sajandil ei ilmunud õigekeelsussõnaraamatuid või sellega samaväärseid eesti kirjakeele normi aluseks olevaid raamatuid, siis valiti 19. sajandist pärit allikateks kaart ja Jakobsoni geograafia-alane raamat, sest need on tõenäoliselt selleks otstarbeks kõige usaldusväärsemad allikad. Selleks, et teada saada, kuidas 20. sajandi alguses eesti keeles väliskohanimesid kirjutati, valiti 1914. aastal ilmunud Euroopa kaart. Sobiv kaart valiti selle järgi, kui kättesaadav see autorile oli. Mõlemad kasutatud kaardid on internetis vabalt kättesaadavad. Kuigi aastatel 1925–1937 ilmus kolmes köites „Eesti õigekeelsuse sõnaraamat“, otsustas autor kasutada Elmar Muugi 1933. aasta „Väikest õigekeelsussõnaraamatut“, kuna selles oli eraldi olulisemate kohanime osa ning see ilmus ühel aastal. Kuna esimese ÕS-i ilmumine võttis üle kümne aasta aega ja ei ole võimatu, et selle aja jooksul Eesti väliskohanime kirjutamise tavad ei muutunud, ei pruugi sellisest allikast saada täpseid andmeid.

2.1. NIMEKUJUD, MIS EI OLE ÜLDSE VÕI ON VÄHESEL MÄÄRAL MUUTUNUD

Mõningate väliskohanime kirjutusviis eesti keeles ei ole alates 19. sajandi keskpaigast muutunud. Näiteks on sellest ajast säilitanud samasuguse kirjepildi kohanimed Brüssel, Amsterdam, Lissabon, Belgrad, Minsk, London. Nimed Brüssel, Belgrad ja Lissabon on eesti keelde tulnud tõenäoliselt saksa keele vahendusel, kuna ka praegusel ajal on nende nimede kuju saksa keeles selline. Nende nimede puhul ei ole usutav, et nimekuju oleks eesti keelde tulnud kohalikust keelest, kuna vastavates keeltes on nende kohanime kirjepilt Eestis kasutatavast erinev. Näiteks *Beograd* – Belgrad ja *Lisboa* – Lissabon. Kohanime Minsk, London ja Amsterdam puhul ei ole saksa keele mõju nii ilmne, kuna neid kirjutatakse nii saksa, eesti kui ka kohalikes keeltes samasuguselt. Siiski võib arvata, et need kohanimed jõudsid eesti keelde sakslaste vahendusel, kuna tegu on suhteliselt kaugete kohtadega ning saksa keel mõjutas eesti keelt mitu sajandit.

Paljude Eestist väljaspool asuvate kohanimede kirjutusviis eesti keeles on viimase 150 aasta jooksul muutunud vaid väga väikesel määral. Selline vähene erinevus on üldjuhul tingitud erinevusest vana ja uue kirjaviisi vahel ning saksapärase *w* asendamisest eestipärasema *v*-ga. Näiteks kuni aastani 1914 oli kasutusel nimekuju *Moskwa* ja *Sarajewo*, kuid alates 1933. aasta õigekeelsussõnaraamatust on *w* asendatud *v*-ga.

2.2. SAKSA KEELE MÕJU

Paljud kohanimed on eesti keelde tulnud saksa keele kaudu ja erinevad seetõttu suuresti nende kirjapildist lähtekeeles (keel, mida räägitakse seal, kus koht asub). Näiteks kohanimest Bakuu, mida on küll mugandatud eesti keelde paremini sobivaks, oli aastatel 1859–1914 kasutusel ka saksapärasem *Baku*. Veel on saksa keelest tulnud *Agram* (nüüd Zagreb), *Wilna* (nüüd Vilnius). 1933. aasta „Väikeses õigekeelsussõnaraamatus“ (VÕS) esines variant *Vilno*, mis on tõenäoliselt saksapärasema variandi mugandus eesti keelde. Kuna ajalooliselt on Vilniuse nimi vene keeles olnud *Vilno*, siis ei ole võimatu, et eesti keelde on selle linna nimi jõudnud vene keelest. Alates 1960. aastast kasutusel olev Vilnius on arvatavasti pärit leedu keelest, sest linna leedukeelne nimi on samuti Vilnius.

Aastatel 1859–1914 võib eesti keeles näha mitut erinevat Varssavi linna nimekuju. 1859. ja 1914. aasta kaardil on kirjapildiks vastavalt *Warsau* ja *Warshaw*, need on tõenäoliselt mugandused saksakeelsest *Warschaust*. Samas on Jakobson aastal 1868 oma „Veikeses Geograafias“ avaldanud nimekuju *Warsaawa*, mis on tunduvalt lähedasem poolakeelsele *Warszawale* kui saksakeelsele *Warschaule*. See lubab oletada, et erinevalt oma kaasaegsetest ei tahtnud Jakobson kasutada saksapäraseid väliskohanimedid, vaid üritas neid tuua eesti keelde lähtekeele põhjal. Erinevused eestikeelse nimekuju ja saksa- või poolakeelse vahel on tingitud sellest, et tõenäoliselt mugandati võõrkeelseid nimesid eesti keelele sobilikumaks. Samas ei ole võimatu, et 150 aastat tagasi kirjutati saksa keeles neid kohanimedid tänapäeva kirjapildist erinevalt.

Jakobson andis „Veikeses Geograafias“ Kopenhaagenile teistsuguse nimekuju *Kjöbenhawen*, mis on võetud üle taani keelest (*København*). Siin avaldub Jakobsoni soov kasutada eesti keeles lähtekeelega sarnasemaid väliskohanimedid. Sellest ei tulnud midagi välja, sest nii 1859. kui ka 1914. aasta maakaardil on linna nimekujuks *Kopenhagen*, mis on pärit saksa keelest (*Kopenhagen*). 1933. aasta VÕS-is on näha mugandatud nimekuju Kopenhaagen.

Saksa keel on mõjutanud veel Bratislava (varem *Pres(s)burg*), Ljubljana (*Laiba(c)h*), Praha (*Prag*, *Praah* ja *Praaga*) ja Kiievi (*Kiew*) varasemat kirjapilti eesti keeles. Kiievi puhul

on võimalik vene keele mõju *Кύε* . Nende linnade nüüdisaegsed eestikeelsed nimekujud on enamuses pärit lähtekeelest.

Tõenäoliselt on Ateena linna eestikeelne nimi pärit kas saksa või kreeka keelest. Kuna mõlemas keeles kirjutatakse seda sarnaselt, vaid väikeste erinevustega (saksa *Athene* ja kreeka *Αθήνα* – *Atheena*) , siis on keeruline tuvastada, kumma keele kaudu ta Eestisse jõudis. Saab väita, et tänapäeval kasutatava nimekujuni on jõutud pärast mitmeid mugandusi: *Ateen*, *Ateene*, *Athena*.

Saksa keelest on eesti keelde tulnud veel Thbilisi varem kasutatud nimi *Tiflis* ja selle erinevad mugandid, näiteks *Tihwllis*. Thbilisi puhul saab olla kindel, et nimi on eesti keelde jõudnud saksa keele vahendusel, sest praegu on selle linna nimi saksa keeles *Tiflis*. Nüüdisajal eesti keeles kasutuses olev nimi on tõenäoliselt pärit gruusia keelest, sest tegu on gruusiakeelse linnanime latinisatsiooniga.

Sofia ajaloolised vormid *Sowia* ja *Sofiia* on tõenäoliselt saksa või vene keelest tulnud ja eesti keelele sobivamaks mugandatud vormid. Võimalik on, et variant *Sofiia* on pärit bulgaaria keelest, kuid *Sowia* puhul on see vähetõenäoline, sest on bulgaariakeelsest variandist erinev ja selline kirjpilt on omane pigem saksa keelele.

Tõenäoliselt on Andorra ja Valletta nimi saksa keele vahendusel Eestisse jõudnud, sest Andorra ja Malta on väga väikesed maad ning on vähetõenäoline, et eestlastel oleks nendega tugevaid sidemeid olnud. Loogilisem on arvata, et need nimed on eestlasteni jõudnud sakslaste vahendusel, sest see keel oli pikka aega Eestimaal ametlikuks keeleks. Vaadeldud allikates ei tehtud Andorra linnal ja riigil vahet. Linna nimi Andorra la Vella esineb ainult uuemates allikates. See on arusaadav, sest Andorra on väga väike riik ja kuna Eesti suhtlus temaga ei ole olnud väga elav, siis on puudunud vajadus riigi ja linna nime eristamiseks. Valletta nime puhul esinevad erinevates ajalooallikates versioonid, nagu *La Valette* ja *La Valetta*. Sellised erinevused on tõenäoliselt tingitud nimekuju mugandamisest, samas ei saa välistada varianti, et nimekuju muutus saksa keeles ning seeläbi kandusid muutused Eestisse edasi.

On loomulik, et linnade nimed, mis asuvad riigis, mille riigikeeleks on saksa keel, on jõudnud eesti keelde selle keele vahendusel. Linnad Viin, Berliin ja Bern on eelneva heaks näiteks. Nende nimede kirjpilt erineb saksakeelsest ainult erinevate muganduste võrra (*Wien* – Viin ja *Berlin* – Berliin) või üldse mitte (Bern). Nende nimede varasem kirjpilt eesti keeles ei erine tänapäeva saksakeelsest kirjpildist.

2.3. MUUDE KEELTE MÕJU

Chişinău ajaloolised kohanime variandid *Kishinef*, *Kischinew* ja *Kišiniov* on suure tõenäosusega Eestisse jõudnud vene ja saksa keele vahendusel, sest tänapäeval on selle linna nimi vene keeles *Кишинёв*, nimekuju *Kischinew* on aga saksapärase kirja pilt venekeelsest nimekujust, seega on antud kirja pilt tõenäoliselt jõudnud eesti keelde saksa keelest. Ülejäänud erinevused venekeelsest nimekujust on tõenäoliselt tingitud kas transkriptsioonireeglite muutumisest või erinevatest mugandustest.

Bukaresti nimi on suure tõenäosusega samuti eesti keelde jõudnud vene või saksa keele vahendusel. Venekeelne nimekuju *Бухарест* ja saksa *Bukarest* on eestikeelsele tunduvalt sarnasem kui rumeeniakeelne *Bucureşti*. Aastal 1859 ilmunud nimekuju *Pukarest* on tõenäoliselt tingitud kas teistsugusest kirjaviisist või nime kirjutamisest, lähtudes selle hääldusest.

Helsingi linna nime varasem eestikeelne kirja pilt *Helsingwors* on tõenäoliselt pärit rootsi keelest, sest nüüdisajal kirjutatakse Soome pealinna rootsi keeles sarnaselt (*Helsingfors*). Praegusel ajal eesti keeles kasutatav Helsingi on suure tõenäosusega mugandus soomekeelsest *Helsinkist*. Et selline nimekuju ei sobiks eesti keelde eriti hästi, siis võib arvata, et pealinna nime on häälduse järgi eesti keelde sobivamaks muudetud.

Pariisi linna nimi oli eesti keeles aastatel 1859–1914 tuntud *Parisi* ja *Pariisina*. Nimekuju *Paris* on arvatavasti pärit saksa või prantsuse keelest. Jakobsoni poolt kasutatud *Pariisi* võib pärit olla hoopiski soome keelest, kus Prantsusmaa pealinna nime praegu sellisena kasutatakse. Asjaolu, et just Jakobsoni poolt esitatud nimekuju teistest erineb, näitab seda, et ta ei soovinud enam kasutada sakslaste poolt Eestisse jõudnud kohanimekujusid ja otsis neile alternatiive.

2.4. ALGKEELEST MUGANDATULT ÜLE VÕETUD KOHANIMED

Pealinnade Tirana, Dublin, Reykjavík, Rooma, Luxembourg, Riia, Monaco ja San Marino ajaloolised ning mõne linna puhul praegu kasutatavad nimed viitavad sellele, et linna nimi on küll vastava riigi keelest üle võetud, kuid seda on eesti keelde sobimiseks mugandatud, näiteks Riia (läti *Rīga*), Rooma (itaalia *Roma*). Osa linnanimedega kirja pilt on kuni 1960. aasta ÕS-ini sarnane praegu kasutatavaga, kuid 1950. aastate suure mugandamislaine tõttu kohtab selles teatmeteoses nimekujusid, nagu *Stokholm*, *Tiraana*, *Madriid* (selline nimekuju oli ka Jakobsoni „Veikeses Geograafias“, tõenäoliselt soovi tõttu kasutada eesti keelele omasemaid nimekujusid), *San Mariino*, *Monako* (sellist nimekuju esines varasemates allikates). San Marino puhul esineb varasemates allikates veel eelmainitud erinevaid kirja pilte: *Sankt*

Marino ja *Santo Mariino*. Sellised nimevariandid on arvatavasti tulnud soovist nime eesti keelele sobivamalt kirjutada.

Dublini nimi on püsinud eesti keeles peaaegu muutumatuna vähemalt 1859. aastast. Ainsa erandina saab tuua Jakobsoni poolt pakutud *Döblini*. Tõenäoliselt kasutas ta sellist varianti, sest pidas seda eesti keelde paremini sobivaks.

Reykjavíki nimi esineb uuritud allikatest ainult Jakobsoni teoses, *Reikjawiik*, mis võib olla saksa- või islandikeelse nime mugandus eestipärasemaks, ning 1960. aasta ÕS-is. Sealne nimekuju *Reikjavik* on arvatavasti samuti mugandus, kuna tol ajal oli nimede eestipärasemaks muutmine väga populaarne.

Luxembourggi ja Stockholmi varem kasutatud nimekujud, nagu *Lukseburg*, *Luksenburg*, *Luxemburg* ning *Stokholm* ja *Stukholm*, on tõenäoliselt tingitud nimede häälduspärasusest. Arvatavasti on need variandid tekkinud mugandustest, mis lähtuvad nimede kõlast ja hääldusmugavusest.

2.5. MUUDEL PÕHJUSTEL TEKKINUD ERINEVUSED

Oslo linna ajalooliste nimede reas on eesti keeles kuni aastani 1914 näha *Kristiania* või *Kristjaania* nime. Alates 1933. aasta ÕS-ist on aga kasutusel Oslo. Nimemuutus eesti keeles on tingitud sellest, et nimi muutus norra keeles. Kuni 1624. aastani kandis linn nime Oslo, kuid seejärel asula hävines tulekahjus. Kuningas Christian IV käsul ehitati linn uuesti üles, nimeks sai Kristiaania. Alates 1925. aastast kannab jälle nime Oslo. (Eesti Entsüklopeedia, 1994)

Budapesti asemel on varasemates allikates näha mitut linna, Budat, Pesti ja Obudat. Budapest tekkis 1873. aastal nende linnade liitmisel (Eesti Nõukogude, 1985).

Et Vatikani iseseisvus taastati Lateraani kokkuleppega 1929. aastal (Eesti Entsüklopeedia, 1998), siis on mõistetav, miks varasemates allikates selle linna nime ei kohta. Erand on Jakobsoni teoses esinev *Watikaano*, selline nimekuju on arvatavasti pärit ladina või itaalia keelest (*Vaticana* ja *Città del Vaticano*). Eesti keelde sobimiseks oli tarvis nime veidi mugandada.

Ankara varasem kirjapilt *Ango(o)ra* oli kuni 1930. aastani levinud enamikus Euroopa keeltes (Soomre, 2012), seega on loogiline, et ka eesti keeles Türgi pealinna nimi selline oli.

Nikosia ajalooline eesti kirjapilt *Levkosia* on arvatavasti pärit kreeka või türgi keelest. Nendes keeltes on linna nimi vastavalt *Leukosia* ja *Lefkoşe*. Neist variantidest on sarnasus suurem kreekakeelsega, eriti kui arvestada vanemas kirjaviisis levinud kommet *v*-d *u*-na

lugeda. Seega võib arvata, et tõenäolisemalt jõudis nimi *Levkosia* eesti keelde kreeka keele kaudu.

2.6. JÄRELDUSED

Uurimusest on näha, et 19. sajandi keskpaigast kuni tänapäevani on eestikeelsed väliskohanimed Euroopa pealinnade näitel valdavalt tavapärased. Ainsad Euroopa pealinnad, mille nimed on eesti keeles alates 19. sajandist reeglipäraselt (nagu lähtekeeles esinevad) kirjutatud, on Minsk, London ja Amsterdam.

Naabrusnimesid ja tõlkenimesid Euroopa pealinnade eestikeelsete nimede hulgas ei leidunud. Suurel hulgal leidis mugandnimesid, näiteks Riia, Stockholm, Madrid, Tiraana ja Rooma. Mõned neist on ka tänapäeval kasutuses, kuid võrreldes 19. ja 20. sajandiga on 21. sajandil eesti keeles vähem mugandatud väliskohanimesid.

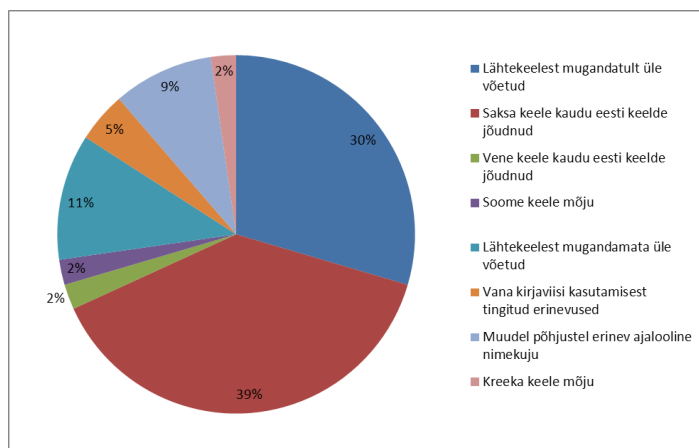
Kõige rohkem on vaadeldud ajaperioodi jooksul kasutatud aga kaudkeelseid nimesid. Neist suurimal hulgal on saksa keelest eesti keelde jõudnud väliskohanimed, näiteks ajalooliselt kasutuses olnud *Agram*, *Warsau* ja *Presburg*. Osa saksapäraseid nimesid on ka tänapäeval kasutuses, näiteks Lissabon ja Belgrad.

Tavapäraste nimede suur hulk eesti keeles tähendab ka suurt eksonüümide hulka. ÜRO kohanimekorralduskonverentside soovitude põhjal on hakatud Eestis eksonüümide arvu vähendama. 1950. aastate muganduslaine tõttu suurenes sellel perioodil eksonüümide hulk eesti keeles hüppeliselt. Nüüdseks on enamik sellistest mugandustest eemaldatud, näiteks *Madridist* on jälle saanud Madrid. Paljude teiste väliskohanimede puhul on loobutud kaudkeelsetest nimekujudest ning on hakatud kasutama lähtekeeles esinevaid kohanimesid, nii nagu nad on vastavas keeles, näiteks Thbilisi ja Chişinău.

Suurim hulk eesti keeles ajalooliselt kasutatud Euroopa pealinnade nimedest on pärit saksa keelest. See on arusaadav, sest Saksamaal oli Eestimaa arengus oluline roll. Pikk ülemvõim mõjutas eesti keeles ka Euroopa pealinnade nimesid. 30% nimedest on pärit lähtekeelest ning on erinevate mugandamistega eesti keelde sobivamaks tehtud. Tunduvalt vähem, kõigest 11% on vastava riigi keelest mugandamata eesti keelde jõudnud Euroopa pealinnade nimesid. Ühe nime puhul (*Chişinău*) saab kindlalt väita, et selle ajaloolised nimekujud on eesti keelde jõudnud läbi vene keele.

Esines Eestist sõltumatuid linnade nimede muutusi. Näiteks erinevad linnad ühinesid või nad nimetati ümber. Kuna ajalooliselt on põhjused, miks ühe või teise Euroopa pealinna nime mingil viisil kirjutati, muutunud, ei ole võimalik lõplikult väita, et konkreetse pealinna nimi on eesti keeles ainult saksa keele mõju tõttu. Allolevas graafikus on lähtutud ajalooliselt

kõige suuremat mõju avaldavast faktorist, kõrvale on jäetud tänapäeval kasutatavad nimekujud.

Graafik 1 Euroopa pealinnade nimede kirjutamisele eesti keeles kõige suuremat mõju avaldanud faktorid

KOKKUVÕTE

Uurimuses „Euroopa pealinnade nimede muutus eesti keeles 19. sajandi keskpaigast tänapäevani“ anti ülevaade erinevatest Euroopa pealinnade nimekujudest Eesti ajaloos vaadeldud perioodil. Uuringu tegemiseks kasutati viit allikat: kaks kaarti, kaks õigekeelsussõnaraamatut ja üks geograafia-alane teos. Neist kaks olid pärit 19. ja kolm 20. sajandist. Saadud andmete põhjal uuriti 44 Euroopa pealinna nime muutust eesti keeles. Osa nimesid jäeti välja, sest nende kohta puudusid kirjed kõigis kasutatud allikates. Uurimistöös analüüsiti kõikide pealinnade nimede ajalugu ning põhjuseid, miks konkreetseid nimesid just nii kirjutati.

Uurimusest järeldus, et:

- 19.–20. sajandi keskpaigani oli eesti keeles kõige rohkem kaudkeelseid nimesid, millest enamus olid pärit saksa keelest;
- 20. sajandi keskpaigas oli mugandamine väga levinud ning suur hulk Euroopa pealinnade nimesid esines eesti keeles mugandatud kujul;
- vaadeldud ajaperioodil oli 39% Euroopa pealinnade nimedest Eestisse jõudnud saksa keele kaudu ning 30% lähtekeele kaudu;
- võrreldes 19. sajandiga on tänapäeval tavapärase nimede hulk vähenenud, rohkem on hakatud kasutama reeglipäraseid nimekujusid.

Kõik püstitatud hüpoteesid ei leidnud kinnitust. Uuringust selgus, et 39% ajalooliselt Eestis kasutuses olnud Euroopa pealinnade nimedest on saksa keelest üle võetud. Vene keelest on eesti keelde jõudnud ainult 2% uuritud nimedest. 41% pealinnade nimedest on kas

mugandatult või otse lähtekeelest eesti keelde jõudnud. Seega oli saksa keele kaudu Eestisse jõudnud nimede osakaal eeldatust väiksem. Kolmas hüpotees osutus tõeseks. 20% uuritud nimedest olid eesti keelde jõudnud mõne teise keele kaudu või erinesid tänapäevasest kirjapildist muudel põhjustel.

Uurimistöö aines on huvitav ning pakub võimalusi edasisteks uuringuteks. Võimalik oleks analüüsida ka teistes maailmajagudes paiknevate pealinnade nimede kirjutusviisi muutumist eesti keeles teatud ajaperioodi vältel. See võimaldaks suurema tõesusega määrata, millise keele roll on olnud Eesti väliskohanimedele kujunemisel suurim.

KIRJANDUS

Eesti Nõukogude Entsüklopeedia 1. (1985). Tallinn: Valgus

Eesti Entsüklopeedia 7. (1994). Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus

Eesti Entsüklopeedia 10. (1998). Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus

Kleis jt = Kleis, R., Silvet, J., Vääri, E. (1978). *Võõrsõnade leksikon*. Tallinn: Valgus

Päll, P. (1999). *Maailma Kohanimed*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Päll, P. (1993). Rahvusvaheline nimekorraldus ja Eesti I. Keel ja Kirjandus, nr 5

Päll, P. (1987). *Võõrnimekirjutuse põhimõtete muutumisest aastatel 1940-83.* – Rmt: Kirjakeel 1985. ENSV Teaduste Akadeemia. Tallinn: Valgus, lk 73-82

Soomre, M. (2012). *Pealinnade nimede tähendused - aiad ja lillede mets.* <http://www.maaleht.ee/news/uudised/kultuur/pealinnade-nimede-tahendused-aiad-ja-lilledemets.d?id=64797136>[vaadatud: 26.01.13]

KASUTATUD ALLIKAD

Europa kaart. (1914). Tallinn: Tulu <http://digar.nlib.ee/digar/show/?id=46357>[vaadatud: 26.01.13.]

Jakobson. C. R. (1868). *Veikene Geograafia.* <http://www.eki.ee/knab/dr/ja1868.htm>[vaadatud: 26.01.13.]

Muuk, E. (1933). *Väike õigekeelsussõnaraamat*. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts

Schultz, E. W.W. (1859). *Maa kaardi-ramat kus sees 16 Maa Kaarti.* <http://dspace.utlib.ee/dspace/handle/10062/8954>[vaadatud: 26.01.13.]

Õigekeelsuse sõnaraamat. Toim. Nurm, E., Raiet, E., Kindlam, M. (1960) Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus

Lisa 2 Tabelis kasutatud lühendite seletused

MKR 1859 = Maa Kaardi-Ramat kus sees 16 Maa Kaarti. Pernos, R. Jakobi et Komp. kullo ja warraga. Kiwwi peäl trükkitud Tartus L. Höwlingeri jures. (1859).
(<http://dspace.utlib.ee/dspace/handle/10062/8954>)

Jakobson 1868 = C. R. Jakobsoni "Veikene Geograafia" (1868)

Europa 1914 = Europa kaart, Tulu kirjastus Tallinas 1914
(<http://digar.nlib.ee/digar/show/?id=35662>).

VÕS 1933 = Väike õigekeelsussõnaraamat, Elmar Muuk, 1933 Tartu. (Kohanimedede osa)

ÕS 1960 = Õigekeelsuse sõnaraamat, toimetanud E. Nurm, E. Raiet, M. Kindlam; Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.